

Citation:

E.M. Uhlenbeck, Levensbericht G. Mounin, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1994, Amsterdam, pp. 81-86

Herdenking door E.M. Uhlenbeck

Georges Mounin

20 juni 1910 – 10 januari 1993

Georges Mounin

Jean Louis Leboucher werd op 20 juni 1910 geboren in Vieux-Rouen-sur-Bresle in Normandië. Het pseudoniem Georges Mounin nam hij in 1943 aan om te ontkomen aan de censuur van de Vichy-regering, bij wie hij bekend was als verzetsstrijder en lid van de communistische partij. Na zijn onderwijzersopleiding in Rouen trad hij in september 1930 in het huwelijk met Julienne Montagné, met wie hij zijn hele verdere leven verbonden zou blijven. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: een zoon en twee dochters.

In 1930 vertrok Mounin naar Port Said, waar hij – afgezien van een korte onderbreking in verband met de vervulling van zijn militaire dienstplicht in Frankrijk – tot 1938 als leraar verbonden was aan het Franse lyceum. Daarna keerde hij terug naar Frankrijk, waar hij leraar werd in L'Isle-sur-Sorgues in de Vaucluse. In deze periode maakte hij kennis met René Char, de dichter die grote invloed op hem heeft uitgeoefend. Aan diens poëzie heeft Mounin in een reeks studies – waarvan de laatste kort voor zijn dood verscheen – fijnzinnige beschouwingen gewijd, die in Frankrijk veel aandacht trokken.

Vanwege zijn kennis van Duits en Engels trad Mounin al spoedig na zijn mobilisatie in 1939 op als secretaris en verbindingsman van de bataljonscommandant van het 139ste regiment, dat gelegerd was in de buurt van Rouen.

Kort nadat in mei 1940 het grote Duitse offensief begonnen was, werd Mounin krijgsgevangen gemaakt, maar hij wist te ontsnappen. In september '40 keerde hij terug naar L'Isle-sur-Sorgues en het jaar daarop werd hij opnieuw leraar, nu in La-Tour-du-Pin (Isère), waar hij veel joden aan onderduikadressen hielp, en waar hij tot 1946 bleef.

In deze jaren begint Mounin te publiceren in verschillende tijdschriften, aanvankelijk voornamelijk in *Conférences*, later in *Les lettres françaises*, o.a. over Saint Exupéry en René Char. In 1946 verschijnt zijn *Avez-vous lu Char*, waarvan in de volgende jaren verschillende herdrukken verschijnen, de laatste in 1989. Gedeelten worden vertaald in het Italiaans en het Engels. Hij blijft actief communist, wordt in 1944 lid van de gemeenteraad voor de communistische partij in La-Tour-du-Pin, en levert ettelijke bijdragen aan het linkse tijdschrift *Action*.

In 1946 aanvaardt Mounin een benoeming tot leraar Italiaans aan L'École normale d'instituteurs in Aix-en-Provence, waaraan hij tot 1958 verbonden blijft. Ook in Aix-en-Provence is hij – tot 1958 toe – lid van de gemeenteraad voor de communistische partij.

Het is aan het einde van deze periode dat het leven van Mounin een belangrijke wending neemt. Hij is zich daarvan zeer bewust geweest. Tot dusver was Mounins interesse hoofdzakelijk gericht op literatuur en vooral op poëzie; nu begint zijn aandacht uit te gaan naar de taalwetenschap. Kort na kerstmis 1957 wendt Mounin zich op aanraden van zijn vriend Henri Lefébvure tot André Martinet. Deze was, na verbonden te zijn geweest aan Columbia University,

sinds enige tijd hoogleraar aan de Sorbonne en gold als een van de meest bekende beoefenaars van de toen nog jonge structurele taalwetenschap. Hij is Mounins leermeester geworden. Via Martinet is Mounin tot de algemene taalwetenschap gekomen. Anderen die hem sterk hebben beïnvloed, zoals hij mij enige jaren voor zijn dood schreef, waren Blankenberg, Gardiner, Prieto, Jauss en Iser.

Zeer waarschijnlijk heeft Mounin het ook aan Martinet te danken dat hij in 1958 wordt aangesteld als attaché de recherche bij de CNRS (Conseil Nationale de la Recherche Scientifique). In 1961 volgt zijn benoeming tot lector (maître de conférences) aan de universiteit van Aix-en-Provence; vijf jaar later, in 1966, wordt hij aan deze universiteit gewoon hoogleraar in algemene taalwetenschap, stilistiek en semiologie.

Drie jaar na zijn aanstelling bij de CNRS voltooit Mounin zijn eerste grote wetenschappelijke publikatie: een diepgravende analyse van *Les problèmes théoriques de la traduction*, waarop hij op 10 juni 1963 aan de Sorbonne zijn doctorat d'État verwerft, de hoogste universitaire graad die men in Frankrijk behalen kan, met als thèse complémentaire een studie over machine translation, in 1964 als boek verschenen. Het centrale en originele gezichtspunt van zijn dissertatie (die nog in datzelfde jaar bij Gallimard verschijnt) is, dat vertalen moet worden beschouwd als een vorm van (individueel) taalcontact. Het is ook een semantische operatie, hetgeen Mounin ertoe brengt in zijn boek de bestaande betekenistheorieën aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. Zijn voornaamste conclusies zijn:

1. vertalen is een operatie 'relative dans son succès, variable dans les niveaux de la communication qu'elle atteint';
2. de 'Whorfian worldview' gaat voorbij aan het dynamische karakter van taal, waardoor de individuele belemmeringen die een taal aan het vertalen stelt, altijd kunnen worden overwonnen;
3. ofschoon de uniciteit van de persoonlijke ervaring niet aan anderen kan worden overgedragen, blijft communicatie toch steeds mogelijk;
4. vertalen is niet een activiteit die voor eens en voor altijd wordt verricht, maar een continu proces dat nooit tot een definitieve afsluiting komt.

Mounin wordt door dit boek internationaal bekend. Het wordt vertaald in het Spaans, het Japans, het Indonesisch, het Grieks, het Russisch, en in 1992 zelfs in het Koreaans; het samenvattende slothoofdstuk was al eerder in het Chinees verschenen.

Mounins studie van 1963 kwam niet uit de lucht vallen. Al jaren had hij zich beziggehouden met vertalen en vertalingen, zoals blijkt uit zijn eerste werk over mogelijkheden en grenzen van het vertalen van 1955, getiteld *Les belles infidèles*, de naam waaronder in Frankrijk in de 19de eeuw vertalers bekend stonden die voorstander waren van vrije, niet letterlijke weergave van het origineel. Deze studie werd gevolgd door een reeks opstellen en recensies, veelal gepubliceerd in

het tijdschrift *Cahiers du Sud*, waarin hij ook tal van eigen vertalingen het licht deed zien.

De internationale oriëntatie waarvan Mounin in zijn boek van '63 blijk gaf en in het algemeen zijn toegenomen aandacht voor algemene problemen van taalwetenschap, betekende geenszins dat hij zich minder met de literatuur of de poëzie ging bezighouden. Zijn produktiviteit was indrukwekkend. In 1962 verscheen zijn *Poésie et Société*, dat kort na verschijnen in het Spaans, Portugees en Italiaans werd vertaald. In 1964 publiceerde hij studies over Dante en Machiavelli. In het jaar daarop een samenvattend werk over de theorie en de geschiedenis van het vertalen. Alleen al aan *Cahiers du Sud* leverde hij tussen 1948 en 1964 meer dan veertig bijdragen. Dit alles belette hem niet ook nog over uiteenlopende onderwerpen te schrijven voor diverse communistisch getinte tijdschriften, zoals *Vie ouvrière*, *Action* en *Les cahiers d'action*.

In de jaren van zijn hoogleraarschap heeft Mounin zich aanvankelijk vooral beziggehouden met de geschiedenis van de linguïstiek. In 1967 verscheen zijn *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, een heldere inleiding die ettelijke drukken beleefde en in het Spaans en Italiaans werd vertaald. Het jaar daarop verscheen een meer beknopte inleiding in de serie *Clefs*, waarin Mounin nog meer zou publiceren. In deze *Clefs pour la linguistique* valt op zijn terechte kritiek op de Franse taal filosofie, die zich – naar hij overtuigend aantoonde – op sterk verouderde taalkundige bronnen en inzichten was blijven baseren. Merleau Ponty, Lacan, Foucault en Derrida kunnen bij hem geen goed doen, zoals later ook uit zijn *Clefs pour la langue française* van 1975 blijkt.

In 1968 verschijnt zijn boek over Saussure, dat een uitstekend overzicht biedt van diens ontwikkelingsgang en van de hoofdgedachten van de *Cours de linguistique générale*. Als afsluiting van zijn historische werkzaamheden kan men beschouwen zijn boek over de taalwetenschap van de 20ste eeuw, dat in 1970 uitkomt en dat – hoewel anders opgezet – toch als een vervolg van zijn *Histoire de la linguistique* van 1967 mag worden beschouwd. Aan dertien vooraanstaande figuren van deze eeuw, van Whitney en Baudouin de Courtenay tot Harris en Chomsky wijdt hij afzonderlijke hoofdstukken die voor zijn, zich vaak tot publicaties in de eigen taal beperkende, Franse lezers bijzonder waardevol zijn geweest.

Het is gemakkelijk in te zien dat wie zich zo uitgebreid als Mounin heeft beziggehouden met het vertalen en de theoretische aspecten ervan, ook zich heeft moeten bezighouden – zoals ik hierboven al aangaf – met de semantiek. Vertaaltheorie en betekenisleer zijn moeilijk van elkaar te scheiden. Zijn *Clefs pour la sémantique* van 1972, een inleiding die volgens de auteur niet meer kan doen dan toegang geven tot het voorportaal van de betekenisleer, is een herziening en uitwerking van een 16-tal tijdschriftartikelen en recensies verschenen tussen 1962

en 1968. Reeds eerder, nl. in 1970, had Mounin al een monografie gepubliceerd over *Sémiologie* (semiotics), de wetenschap die zich bezighoudt met het veel ruimere gebied van communicatieve systemen, waarop hij in 1985 nog liet volgen zijn *Semiotic Praxis*, een studie die over dezelfde materie handelt.

Hoe breed Mounin zich in de jaren van zijn hoogleraarschap linguïstisch had ontwikkeld, blijkt uit het uitstekende hoofdartikel dat hij in 1976 voor *Current Anthropology* schreef onder de titel 'Language, Communication, Chimpanzees'. Hierin besprak hij kritisch de experimenten van de Gardners met de chimpansee Washoe en van de Premacks met Sarah, experimenten die – naar bekend – belangrijke implicaties leken te hebben voor de taalwetenschap en tevens voor de hele antropologie.

Mounin is verscheidene malen gasthoogleraar geweest, nl. in 1971, 1973 en 1975 in Montreal aan de McGill Universiteit, in het voorjaar van 1972 aan de universiteit van Maryland en in het najaar van 1974 aan de universiteit Laval in Quebec. Ter gelegenheid van zijn 65e verjaardag verscheen in 1975-'76 een driedelig Festschrift. In 1980 werd hij benoemd tot buitenlands lid van onze Akademie. 1980 is ook het jaar waarin hij tenslotte besluit zijn lidmaatschap van de communistische partij op te zeggen, waartegenover hij, al sedert 1949 naar eigen zeggen een 'communiste inquiet', steeds meer een kritische houding had aangenomen.

In 1992 schrijft hij zijn laatste boek, dat als titel draagt *Sept poètes et le langage*. Deze zeven dichters zijn Mallarmé, Valéry, André Breton, Eluard, Ponge, René Char en Victor Hugo. Hij draagt het werk op aan René Char en aan Martinet, daarmee niet alleen zijn grote bewondering en diepe vriendschap met hen nog eens bevestigend, maar ook tot uitdrukking brengend zijn decennia lange gerichtheid op de poëzie en de linguïstiek.

In 1986 verhuisde de familie Mounin naar Béziers, waar hij de laatste jaren van zijn leven doorbracht. Op 9 januari 1993 werd hij ter observatie in het ziekenhuis aldaar opgenomen, waar hij een dag later overleed.

Als ik het omvangrijke taalkundige oeuvre van Mounin tracht te overzien – over zijn literaire werk past mij geen oordeel –, komt onmiddellijk de herinnering boven aan wat hij mij eens zei toen wij een aantal jaren geleden in St. Andrews in Schotland waren: 'Ik ben slechts een waarnemer, aan het onderzoek zelf neem ik geen deel'. Het is zeker waar dat Mounin geen concreet descriptief of historisch onderzoek heeft verricht met betrekking tot een bepaalde taal; hij heeft ook geen nieuwe theorieën ontwikkeld. Hij voelde zich een 'enseignant', wiens taak het was om op een ook voor een ruimer publiek begrijpelijke wijze bestaande opvattingen en problemen in al hun complexiteit kritisch door te lichten, waarbij zijn scherpzinnigheid en zijn indrukwekkende vertrouwdheid met de linguïstische literatuur hem uitstekend te stade kwamen. Zijn hoofdwerk blijft zijn grote

monografie over het vertalen. Zoals ik indertijd in mijn recensie schreef: alle toekomstige studies over vertalen zullen met dit werk rekening hebben te houden.

De positie van Mounin binnen de taalwetenschap is duidelijk bepaald: hij was aanhanger van het Europese, door Saussure geïnspireerde structuralisme, en staat als zodanig dicht bij zijn leermeester André Martinet. Daarbij is een bijzonder aantrekkelijk aspect van zijn werk, dat taal- en letterkunde beide, en in onderlinge relatie, door hem beoefend werden, waardoor zijn werk een diepgang heeft die helaas bij vele taalkundigen na hem ontbreekt.

Linguïstiek is voor hem een middel dat tot diepere doordenking en tot beter begrip niet alleen van vertalen, maar ook van poëzie in staat stelt. De vier gebieden waarop hij zich bewogen heeft: taalwetenschap, semantiek, vertaalwetenschap en literatuurwetenschap, vormen bij Mounin bijna een eenheid, waarin het begrip communicatie centraal staat, een begrip dat hem steeds is blijven fascineren.

Ik ben veel dank verschuldigd aan mevrouw J. Leboucher-Mounin voor de vele gegevens die zij mij over haar man heeft verschaft, en aan Conrad Bureau's *Bibliographie de Georges Mounin* (1994), die het schrijven van dit levensbericht mogelijk heeft gemaakt.